

W I E R Z E W K O Ś C I Ó Ł

Wykład 35

Ks. Jacek Soprych

SOBORY POWSZECHNE W KOŚCIELE

W naszym cyklu wykładów o Kościele nie możemy nie poruszyć tematu soboru i synodu. W języku łacińskim, greckim oraz w większości języków nowożytnych istnieje tylko jedno słowo na określenie zarówno soboru, jak i synodu.

Tym słowem jest łacińskie *concilium* i greckie *synodos*, które posiadają tę samą etymologię co łacińskie *ecclesia* czy greckie *ekkaleo* i oznaczały wszelkiego rodzaju spotkania połączone z dyskusją. Z czasem terminy te stosowano wyłącznie do zgromadzeń religijnych. Formalne rozróżnienie tych słów pojawiło się dopiero po Soborze Watykańskim II. Język polski już kilka wieków wcześniej używał dwóch osobnych słów - „sobór” i „synod”. Terminologia ta zrodziła się w XVII wieku, czytamy o tym w *Słowniku etymologicznym* Aleksandra Brucknera¹.

Oba wyrażenia - „sobór” i „synod” - mogą być używane zamiennie. Różnica odnosi się zasadniczo do zasięgu i rangi tych obu wydarzeń. Sobór dotyczy całego Kościoła i wezwani są nań wszyscy biskupi świata. Synod ma znaczenie mniejsze: dotyczy jakiegoś kontynentu, kraju czy nawet tylko diecezji.

Zajmijmy się dzisiaj pierwszym z tych zagadnień - czym jest zatem sobór?

Kiedy mówimy o soborze, mamy na myśli zgromadzenie biskupów całego świata obradujące pod przewodnictwem papieża. W *Leksykonie Teologii Fundamentalnej* możemy przeczytać, że sobór powszechny, łac. *Concilium Oecumenicum*, to uroczyste zgromadzenie Kolegium Biskupów i innych zaproszonych przedstawicieli całego Kościoła zwołane i obradujące wyłącznie pod przewodnictwem Biskupa Rzymu lub jego przedstawiciela - legata. Obrady soboru dotyczą ważnych zagadnień Kościoła, a zwłaszcza jego jedności w sprawach dogmatycznych, pastoralnych, dyscyplinarnych i organizacyjnych². Papież i biskupi wykonują wówczas swój urząd jako pasterze i nauczyciele, głosząc naukę odnoszącą się do wiary i obyczajów, definiując ją jako naukę obowiązującą w całym Kościele³.

Jedność Kościoła jest jednym z czterech głównych jego atrybutów, uznawanych przez wszystkie wspólnoty chrześcijańskie na mocy nicejsko-konstantynopolitańskiego wyznania wiary. W wyznaniu tym, odmawianym w liturgii Eucharystii w każdą niedzielę i uroczystości, podkreślamy: *Wierzę w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół*. Mówienie o jedności Kościoła może być niezrozumiałe, zwłaszcza gdy spojrzymy na statystyki i zobaczymy, że obecnie na świecie istnieje ponad 40

¹ A. Bruckner, *Sobór*, w: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2000, s. 505.

² J. Kędzierski, *Sobory powszechne*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. M. Rusecki, Lublin-Kraków, 2002, s. 1114.

³ Zob. J. Soprych, *Aby byli jedno*, w: *Misje dzisiaj*, Warszawa, rok 37, nr 1/2018, s. 6-8.

tys. „Kościołów” i wspólnot chrześcijańskich⁴, z których każda powołuje się na Chrystusa. Zdajemy sobie sprawę, że ten podział jest tworem ludzkim i nie był zamierzony ani chciany przez Jezusa, który w modlitwie arcykapłańskiej modlił się *Ojczy spraw, aby stanowili jedno* (por. J 17, 21). Mimo tych podziałów na najgłębszym poziomie istnieje wciąż jeden Chrystusowy Kościół, który pochodzi od Boga.

Papież Franciszek wielokrotnie podkreśla, że prawdziwa jedność to nie owoc naszych wysiłków ludzkich ani też wytwór dyplomacji kościelnej, ale jest darem z nieba⁵.

Papież jest przekonany, że różne tradycje teologiczne, liturgiczne, duchowe i kanoniczne, jakie rozwinęły się w świecie chrześcijańskim, jeśli są zakorzenione w tradycji apostoelskiej, są bogactwem a nie zagrożeniem dla jedności Kościoła⁶.

Ks. Marek Starowiejski, wybitny patrolog, znawca nauki Ojców Kościoła podkreślił, że historia soborów to dzieje zmagania myśli ludzkiej, która dąży do poznania i wyrażenia słowami tajemnicy Przedwiecznego i Wcielenia Jego Syna, Jezusa Chrystusa, zmagania trudnych, w których nie brakowało bolesnych błędów obnażających ludzką słabość⁷.

W historii Kościoła było wiele inicjatyw, które miały służyć jedności chrześcijan. Bardzo ważną było zwoływanie soborów. Wielu znawców tematu odwołuje się do spotkania Apostołów w Jerozolimie (ok. 50 r.) jako do pierwszego, tzw. Soboru Jerozolimskiego, choć nie ma go w żadnym oficjalnym wykazie soborów powszechnych. Apostołowie zebrali się w sprawie rozwiązania kryzysu swojej epoki: czy przed udzieleniem chrztu poganom należy ich najpierw poddać obrzezaniu według zwyczaju Mojżeszowego oraz zobowiązać do przestrzegania Prawa Mojżeszowego. Od odpowiedzi zależało powodzenie misji wśród pogan. Świadomi swojej szczególnej roli nauczycielskiej, Apostołowie i starci, podjęli wspólnie decyzję, którą poprzedzili słowami: *Postanowiliśmy bowiem, Duch Święty i my, nie nakładać na was żadnego ciężaru oprócz tego, co konieczne* (Dz 15,28). Te słowa „Postanowiliśmy bowiem, Duch Święty i my” staną się podstawą teologii soborowej, do której nawiążą ojcowie kolejnych soborów.

Trzeba zauważyć, że nie wszystkie sobory są powszechne. Spotkania biskupów danego kraju czy prowincji też mogą być nazwane soborem, choć poprawniej nazywamy je synodem. Tym, który ustala, że jakieś zgromadzenie było soborem, jest Kościół. W historii były takie przypadki, np. Sobór Konstantynopolski I (381) był synodem zwołanym przez Kościół wschodni, ale został uznany przez Tradycję Kościoła za sobór powszechny. I odwrotnie, np.: synod w Hieria (754) zwoływany był i uważał się za sobór powszechny, ale Kościół ostatecznie za taki go nie uznał. W historii był też tzw. sobór zbójcecki zwołany przez cesarza Teodozjusza II w 449 roku w Efezie. Nie jest uznawany ani przez katolików ani przez prawosławnych. Tylko i wyłącznie Tradycja kościelna może nadać jakiemuś zebraniu rangę soboru, nigdy zaś historycy, którzy sobie nieraz to prawo przypisują, poświadczając tym swoje niezrozumienie historii Kościoła⁸.

Od tzw. Soboru Jerozolimskiego do dnia dzisiejszego odbyło się wiele zgromadzeń soborowych. Które z nich zostały uznane przez Kościół rzymsko-katolicki?

Kościół uznał za ekumeniczne, czyli powszechne, dwadzieścia jeden soborów. Możemy podzielić je na trzy grupy. Pierwsza to tzw. sobory Kościoła niepodzielonego, czyli przed wielką schizmą. Do

⁴ *How Many Christians Are In the World Today?* [dostęp 06 III 2018 r.]. Dostępny: <https://www.thoughtco.com/christianity-statistics-700533>.

⁵ Zob. *Przemówienie papieża Franciszka do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady ds. Popierania Jedności Chrześcijan z 10 XI 2016 r.* [dostęp 05 II 2018 r.]. Dostępny: <https://www.deon.pl/religia/serwis-papieski/aktualnosci-papieskie/art,5016,franciszek-o-3-blednych-wzorcach-ekumenizmu.html>

⁶ Tamże.

⁷ M. Starowiejski, *Sobory Kościoła niepodzielonego*, Kraków 2016, s. 11.

⁸ K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2002, s. 7.

tej grupy należy osiem soborów: Sobór Nicejski I (325), Sobór Konstantynopolitański I (381), Sobór Efeski (431), Sobór Chalcedoński (451), Sobór Konstantynopolitański II (553), Sobór Konstantynopolitański III (680), Sobór Nicejski II (787) oraz Sobór Konstantynopolitański IV (869). Drugą grupę stanowią sobory średniowieczne i mamy w niej dziesięć soborów: Sobór Laterański I (1123), Sobór Laterański II (1139), Sobór Laterański III (1179), Sobór Laterański IV (1215), Sobór Lyoński I (1245), Sobór Lyoński II (1274), Sobór Wienneński (1311–1312), Sobór Konstancjański (1414–1418), Sobór Bazylejsko–Ferrarsko–Florencko–Rzymski (1431–1445) oraz Sobór Laterański V (1512–1517). Ostatnią grupą są trzy sobory nowożytne: Sobór Trydencki (1545–1563), Sobór Watykański I (1869–1870) i Sobór Watykański II (1962–1965)⁹. Do ukształtowania się tego kanonu przyczyniła się lista Roberta Bellarmina z 1586 r., w której wymienia osiemnaście soborów¹⁰.

Kościół prawosławny i Kościoły protestanckie odwołują się tylko do tych, które obradowały przed rokiem 1054, czyli przed Schizmą Wschodnią. Więc tylko siedem pierwszych soborów niepodzielonego Kościoła uznanych jest przez nich za sobory ekumeniczne. I one posiadają szczególny status. Pozostałe nie mają dla nich wiążącej mocy doktrynalnej i dyscyplinarnej.

Decyzje soborów powszechnych były wiążące dla całego Kościoła. Na nich wyjaśniano i rozwiązywano problemy istotne dla całego chrześcijaństwa. Sobory ekumeniczne były wyrazem komunii Kościołów. Gromadziły bowiem przedstawicieli wszystkich wielkich tradycji chrześcijańskich, aby bronić depozytu wiary przed zniekształceniami¹¹. Uchwalone na nich dokumenty są podstawą naszej wiary, na nich niejako uformował się dogmat chrześcijański.

Warta zauważenia jest kwestia zwoływania soborów.

Według Kodeksu Prawa Kanonicznego sobór powszechny jest zwoływany przez papieża¹², ale taka praktyka stosowana była dopiero od średniowiecza. Dzisiejsze kryteria kościelno-prawne, takie jak zwołanie, przewodzenie i potwierdzenie przez papieża zawodzą, gdy analizujemy pierwsze z nich. Sobory Kościoła niepodzielonego, przynajmniej częściowo, zostały zwołane, kierowane i zatwierdzone przez cesarzy. Inicjatywa cesarska, mimo iż była zasadniczą ingerencją władzy świeckiej w sprawę Kościoła, nie budziła zastrzeżeń – to cesarz otwierał sobór, często był na nim obecny, a nawet ingerował w kwestie teologiczne – był to normalny przejaw troski cesarzy o dobro państwa i Kościoła, wręcz obowiązek wynikający z ich pozycji w Kościele. Ważną kwestią były też finanse – tylko cesarz był w stanie zapewnić środki materialne konieczne dla zgromadzenia biskupów na jednym miejscu¹³. Rzadko była obecna większość episkopatu znajdującego się w jedności z Rzymem. Z punktu widzenia faktograficznego na żadnym soborze przed Soborem Watykańskim I nigdy realnie nie była obecna większość ojców soborowych, którym przysługiwało to prawo. Udział w soborze, ze względu na słabo rozwinięte środki komunikacji, oznaczał wielomiesięczną, a nawet wieloletnią nieobecność w swojej stolicy biskupiej. Dotyczyło to zwłaszcza biskupów zachodnich, których liczba obecnych na obradach była niewielka. Dopiero współczesne środki transportu dają taką możliwość¹⁴.

Upraszczając, pierwsze sobory są na wskroś cesarskie. To oni, cesarze, odgrywają dominującą rolę. Do Nicei w 325 roku sobór zwołany został przez cesarza Konstantyna Wielkiego i stało się to wzorem dla następnych cesarzy. Teodozjusz I zwołał sobór do Konstantynopola (381), Teodozjusz II do Efezu (431), cesarz Marcjan do Chalcedonu (451), Justynian zwołał znów do Konstantynopola (553). Szósty sobór powszechny odbył się także w Konstantynopolu, za sprawą cesarza Konstantyna

⁹ E. Gigilewicz, *Sobór powszechny, sobór ekumeniczny*, w: EK, t. 18, Lublin 2013, k. 477–478.

¹⁰ K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2002, s. 8.

¹¹ Z. Glaeser, *Czym jest sobór dla Kościoła? Perspektywa rzymskokatolicka*, w: *Przed Soborem Wszechprawosławnym*, red. T. Kałużny, Z. J. Kijas, Kraków 2016, s. 34.

¹² KPK 338.

¹³ Z. Glaeser, *Czym jest sobór dla Kościoła? Perspektywa rzymskokatolicka*, w: *Przed Soborem Wszechprawosławnym*, red. T. Kałużny, Z. J. Kijas, Kraków 2016, s. 40.

¹⁴ K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2002, s. 8-9.

IV (680), a ostatni za sprawą cesarzowej Ireny odbył się w Nicei (787). Pierwsze z nich były także zatwierdzane przez cesarzy, dopiero później dokumenty podpisywali papieże, zobowiązując tym samym do wprowadzania w życie ich kanonów. Sykstus III zatwierdził postanowienia soboru efeskiego (431), Chalcedon (451) zatwierdził Leon I Wielki, akta soboru konstantynopolitańskiego II (553) zatwierdził najpierw papież Wigiliusz a następnie Pelagiusz I, uchwały z obrad w Konstantynopolu z lat 680-681 przyjął Leon II, a drugiego soboru nicejskiego (787) zatwierdził papież Hadrian I. Do epoki soborów starożytnych Kościół katolicki zalicza także Sobór Konstantynopolski IV (869-870) i traktuje go jako ósmy sobór powszechny¹⁵.

Sobory starożytne nie stały się ekumenicznymi z powodu dysproporcji liczbowej między uczestnikami ze Wschodu i Zachodu. Faktycznie reprezentowani byli na nich prawie wyłącznie biskupi Wschodu, z Zachodu zaś na ogół obecni byli tylko legaci papiescy. Znamię soboru powszechnego zapewnił im związek ze stolicą Kościoła zachodniego oraz aprobatą postanowień soborowych przez papieża¹⁶.

Przechodząc w historii Kościoła do kolejnych epok, mamy czas soborów papieskich – soborów Kościoła Zachodniego.

Coraz bardziej wskazywano na uprzywilejowaną rolę papieża w Kolegium Biskupów. To spowodowało, że papieżowi przyznano wyłączne prawo do zwoływania soboru, przewodniczenia jego obradom i zatwierdzania wydanych dokumentów. Papieże przewodniczyli im osobiście, bądź przez swoich legatów. Początkowo miało to wpływ na formę uchwał soborowych, gdzie postanowienia papieskie uzyskiwały jedynie aprobatę ojców soborowych. To pomniejszało znaczenie soboru ale zwiększało znaczenie papieża. Sobór był niejako senatem doradczym. Z czasem uległo to zmianie. Większy wpływ mieli kardynałowie, biskupi i eksperci soborowi¹⁷.

Biskupi Rzymscy zapraszali ojców soborowych m.in. do swojej siedziby na Lateranie. Tam odbyło się cztery sobory w latach 1123, 1139, 1179, 1215 i piąty, który zakończył czas średniowiecznych soborów chrześcijaństwa zachodniego, odbył się w latach 1512–1517. W międzyczasie odbyły się jeszcze dwa soborowe zebrania w Lyonie (1245 i 1274), po jednym w Vienne (1311-1312), Konstancji (1414-1418), oraz jeden, który kontynuowany był aż w czterech miejscach w Bazylei-Ferrarze-Florencji-Rzymie (1431-1445).

Cechą charakterystyczną tych soborów był udział w nich wszystkich „stanów” Kościoła. Stąd poza biskupami uczestniczyli w nich także opaci, mnisi, przedstawiciele kapituł katedralnych oraz kościołów kolegialnych. Podejmowano na nich nie tylko problemy teologiczne oraz te związane z życiem i dyscypliną kościelną, ale także aktualne kwestie polityczne.

Ostatnie trzy sobory nowożytne stały się zgromadzeniami Kościoła rzymskokatolickiego, w których pod przewodnictwem papieża uczestniczyli przede wszystkim biskupi.

Sobory zwoływane były nieregularnie, zazwyczaj jako efekt pojawiających się problemów które należało rozwiązać. Nie wszystkie przyniosły oczekiwane owoce. Liczba 21 soborów powszechnych obejmuje przede wszystkim te, które wydały istotne rozstrzygnięcia dla nauki Kościoła albo przynajmniej stały się dla niego drogowskazem.

Jakie były główne tematy poruszane na soborach powszechnych?

Zestawiając wszystkie sobory powszechne możemy wybrać najważniejsze kwestie podejmowane podczas obrad.

¹⁵ T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962, s. 17-29.

¹⁶ M. Piechocka-Kłós, *Sobory powszechne w epoce późnego cesarstwa (IV–VI w.)*, Studia Warmińskie 48 (2011), s. 293.

¹⁷ J. Kędzierski, *Sobory powszechne*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. M. Rusecki, Lublin-Kraków, 2002, s. 1115.

- I. Nicea I 325 – rozstrzygnięto spory ariańskie oraz ustalono termin (datę) obchodzenia Wielkanocy.
- II. Konstantynopol I 381 – jednoznacznie przypomniano na nim prawdę o boskości Ducha Świętego i uzupełniono nicejskie wyznanie wiary.
- III. Efez 431 – potępiono naukę Nestoriusza o dwóch całkiem różnych naturach w Chrystusie, wskutek czego Matka Boska miała być matką tylko Chrystusa-Człowieka (*Chrystotokos*) a nie Chrystusa-Boga (*Theotokos*). W efekcie nastąpił decydujący impuls dla rozwoju kultu maryjnego w Kościele; nadto potwierdzono powszechny prymat następców św. Piotra.
- IV. Chalcedon 451 – rozstrzygnięto toczące się spory chrystologiczne, stwierdzono na nim dwie natury w Chrystusie: Boską i ludzką, istniejące nierozdzielnie i bez pomieszania; był to największy sobór starożytności.
- V. Konstantynopol II 553 – zajmował się sprawą tzw. trzech rozdziałów, których potępienie miało utorać drogę do zgody z monofizytami /zwolennikami nauki o jednej, tylko Boskiej, naturze Chrystusa/.
- VI. Konstantynopol III 680 – ostatecznie zakończył spory chrystologiczne, potępił monoteletyzm, czyli błędną naukę o jednej, Boskiej woli istniejącej w Chrystusie. Sobór przypomniał naukę o dwóch woliach jako wpływ dwóch natur, przy czym wola ludzka nie przeciwstawiała się, ale ulegała we wszystkim Boskiej.
- VII. Nicea II 787 – wypowiedział się za kultem świętych obrazów – rozróżnił subtelnie uwielbienie należne samemu Bogu od nabożnej czci, która zgodnie z tradycją powinna być oddawana obrazom.
- VIII. Konstantynopol IV 869/870 – zajął się schizmą Focjusza, którego złożył z urzędu i wyklął; nastąpiło uroczyste potwierdzenie nauki o jedności duszy ludzkiej. Był ostatnim Soborem na Wschodzie.
- IX. Lateran I 1123 – zatwierdził i ogłosił uroczyste konkordat wormacki z 1122 r. kładący kres walce o inwestyturę. Wezwano do krucjat.
- X. Lateran II 1139 – potwierdzono wybór Innocentego na papieża i potępiono błędy Arnolda z Brescji; nastąpiło utrwalenie reformy gregoriańskiej.
- XI. Lateran III 1179 – zatwierdzono wybór papieża przez dwie trzecie ważnych kardynalskich głosów, powołano szkoły katedralne i parafialne.
- XII. Lateran IV 1215 – potępiono herezję waldensów i albigensów; przyjęto obowiązek spowiedzi i Komunii wielkanocnej, ustalono reformę kościelnych procedur sądowych i prawa małżeńskiego.
- XIII. Lyon I 1245 – pozbawiono cesarza Fryderyka II czci i godności monarszej, został ekskomunikowany.
- XIV. Lyon II 1274 – ustalono ścisłe przepisy dotyczące konklawe.
- XV. Vienne 1311-1312 – podniesiono sprawę zakonu templariuszy i rozwiązano go.

XVI. Konstancja 1415-1418 – przewyciężono Wielką Schizmę Zachodnią.

XVII. Bazylea-Ferrara-Florencja-Rzym 1431-1445 – pierwsze gruntowne opracowanie teologicznych różnic pomiędzy prawosławiem i katolicyzmem.

XVIII. Lateran V 1512-1517 – potwierdzono dogmat o jedyności i indywidualności duszy ludzkiej.

XIX. Trydent 1545-1563 – zażegnanie rysującego się wskutek braku reform rozłamu religijnego; reorganizacja kurii rzymskiej, rytu łacińskiego, kalendarza, ustroju i prawa kościelnego.

XX. Watykan I 1869-1870 – zdefiniowano dogmat o nieomylności papieża w sprawach wiary i moralności.

XXI. Watykan II 1962-1965 – przedstawiono program gruntownej odnowy życia religijnego. Największe nowości wniósł w zakresie zmian w liturgii, przyznania prawa do wolności religijnej wszystkim, uznanie pozytywnych elementów w innych wyznaniach chrześcijańskich, a nawet w religiach niechrześcijańskich.

Widzimy więc, że Kościół nieustannie odczytuje znaki czasu, odnawia się, by skutecznie wypełniać swoją zbawczą rolę w rzeczywistości ziemskiej.

Pytanie: W jakich miastach obradowały trzy sobory nowożytne?

Bibliografia:

M. Starowiejski, *Sobory Kościoła niepodzielonego*, Kraków 2016.

K. Schatz, *Sobory powszechne. Punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2002.

T. Silnicki, *Sobory powszechne a Polska*, Warszawa 1962.

M. Piechocka-Kłós, *Sobory powszechne w epoce późnego cesarstwa (IV–VI w.)*, *Studia Warmińskie* 48 (2011), s. 291-305.

Z. Glaeser, *Czym jest sobór dla Kościoła? Perspektywa rzymskokatolicka*, w: *Przed Soborem Wszechprawosławnym*, red. T. Kałużny, Z. J. Kijas, Kraków 2016, s. 31-54.

J. Soprych, *Aby byli jedno*, w: *Misje dzisiaj*, Warszawa, rok 37, nr 1/2018, s. 6-8.

E. Gigilewicz, *Sobór powszechny, sobór ekumeniczny*, w: *EK*, t. 18, Lublin 2013, k. 477–478.

J. Kędziński, *Sobory powszechne*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. M. Rusecki, Lublin-Kraków, 2002.